

سیر تحول ادبیات داستانی و نمایشی

(۱۳۲۰ - ۱۳۳۲)

در چارچوب طرح تطوّر مضامین داستانی

گروه ادبیات معاصر

---

حسن میرعابدینی

سیر تحول ادبیات داستانی و نمایشی (۱۳۲۰-۱۳۳۲)

در چارچوب طرح تطوّر مضامین داستانی گروه ادبیات معاصر

پدیدآور: حسن میرعابدینی

ویراستار فنی: مهسا رون

حروفنگار و صفحه‌آرا: مهسا مجدزلنگرودی

ناظر چاپ: حمیدرضا دمیرچی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: کاوا

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۴۳-۲۲-۴

ISBN: 978-600-6143-22-4

نشانی: تهران، بزرگراه شهید خدائی، بعد از ایستگاه مترو، مجموعه

فرهنگستان‌ها، فرهنگستان زبان و ادب فارسی

صندوق پستی: ۵۸۱۵-۶۲۹۴

تلفن: ۴۸-۸۸۶۴۳۳۹-۴۸ (۰۲۱)؛ دورنگار: ۸۸۶۴۳۵۰۰ (۰۲۱)

وب‌گاه (وب‌سایت): [www.persianacademy.ir](http://www.persianacademy.ir)

حق چاپ محفوظ است.

فهرست‌نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

فروست

شابک

وضعیت فهرست‌نویسی

یادداشت

یادداشت

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

رده‌بندی کنگره

رده‌بندی دیویی

شماره کتاب‌شناسی ملی

میرعابدینی، حسن، ۱۳۳۲-

سیر تحول ادبیات داستانی و نمایشی (۱۳۲۰-۱۳۳۲) در چارچوب طرح

تطوّر مضامین داستانی گروه ادبیات معاصر / حسن میرعابدینی.

تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی: ۱۳۹۱.

۲۲۰ص.

فرهنگستان زبان و ادب فارسی: ۹۸

مجموعه ادب معاصر فارسی: ۱۲.

۹۷۸۶۰۰۶۱۴۳۲۲۴: ۸۰۰۰۰ ریال

فیبا

ضمیمه نامه فرهنگستان: شماره ۴۷

نماینه.

داستان‌های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

داستان‌های ایرانی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

داستان‌نویسان ایرانی -- قرن ۱۴ -- سرگذشت‌نامه

نمایشنامه‌نویسی -- ایران -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

۱۳۹۱ ۹/۲۸۶۹/PIR

۸۱۵۳/۶۲۰۹

۲۸۴۷۹۱۵

## فهرست

|          |                              |
|----------|------------------------------|
| ۹.....   | پیشگفتار                     |
| ۱۳.....  | فضای اجتماعی و فرهنگی        |
| ۲۱.....  | مطبوعات و ادبیات             |
| ۳۷.....  | نمایش                        |
| ۵۳.....  | ترجمه داستان                 |
| ۶۳.....  | رمان                         |
| ۶۶.....  | رمانِ رشد و کمال             |
| ۷۲.....  | رمانِ آراء و عقاید           |
| ۷۷.....  | انتقاد از دیوان سالاری       |
| ۸۱.....  | خُلَقیات ایرانیان            |
| ۸۹.....  | رمانِ عاشقانه                |
| ۹۳.....  | پاورقی نویسی                 |
| ۱۰۱..... | پاورقی های تاریخی            |
| ۱۱۹..... | داستان و سیاست               |
| ۱۲۲..... | نخستین کنگره نویسندگان ایران |
| ۱۲۴..... | بزرگ علوی                    |
| ۱۳۱..... | صادق هدایت                   |

|          |                             |
|----------|-----------------------------|
| ۱۳۴..... | نویسندگان دیگر.....         |
| ۱۴۳..... | داستان کوتاه.....           |
| ۱۴۸..... | صادق هدایت.....             |
| ۱۵۷..... | قصه‌نویسان سنت‌گرا.....     |
| ۱۶۱..... | دشتی و دنباله‌روهای او..... |
| ۱۶۹..... | صداهای تازه.....            |
| ۱۷۱..... | صادق چوبک.....              |
| ۱۷۴..... | ابراهیم گلستان.....         |
| ۱۷۸..... | جلال آل احمد.....           |
| ۱۸۱..... | سیمین دانشور.....           |
| ۱۸۷..... | کتابنامه.....               |
| ۱۹۷..... | نمایه‌ها.....               |
| ۱۹۹..... | اثرآفرینان.....             |
| ۲۰۷..... | نشریات.....                 |
| ۲۰۹..... | آثار.....                   |
| ۲۱۵..... | موضوعی.....                 |

## پیشگفتار

این جلد از کتاب سیر تحول ادبیات داستانی و نمایشی، همچون جلد اول آن، در چارچوب طرح تطور مضامین ادبیات داستانی نوشته شده است. جلد اول کتاب، که در سال ۱۳۸۷ منتشر شد، به تاریخچه پیدایش و رشد ادبیات داستانی و نمایشی از دوره بیداری عصر مشروطه تا ۱۳۲۰ اختصاص داشت. کتاب حاضر، گزارشی است تاریخی-تحلیلی از تحول مضمون و فرم رمان، نمایشنامه، و داستان کوتاه از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲. فصل‌های این کتاب به صورتی در پی هم قرار گرفته‌اند که خواننده در جریان تغییر اوج ادبی و تأثیر و تأثرهای آنها قرار گیرد.

تلاش بر این بوده است تا، ضمن توجه به عوامل اجتماعی-فرهنگی بیرون‌متنی و خلاقیت‌های هنری نویسندگان، مهم‌ترین گرایش‌های ادبی هر دوره شناسایی و طبقه‌بندی شود و چشم‌اندازی حتی‌الامکان کامل از راه‌های رفته نویسندگان معاصر در منظر دید خواننده قرار گیرد. از این رو، آثاری که بسیاری از آنها در غبار فراموشی گذشته‌ای نه چندان دور گم شده‌اند، در جریان‌های گوناگون دسته‌بندی یا، به تعبیر بورخس نویسنده بزرگ امریکای لاتین، «مرتب» شده‌اند. وی نوشتن تاریخ ادبیات را به مرتب کردن کتاب‌ها در یک کتابخانه آشفته تشبیه می‌کند. این گزارش از فضای ادبی

سال‌های دهه ۱۳۲۰-۱۳۳۰ و عوامل بیرونی و درونی مؤثر در حرکت و تحول ژانرهای روایی همچنین از همکناری آثاری شکل گرفته که در این دوره زمانی پدید آمده‌اند.

روش کار بر توصیف درونمایه کانونی آثار و ساختار ادبی که نویسندگان برای بیان آن درونمایه اختیار کرده‌اند مبتنی است. دسته‌بندی مهم‌ترین مضمون‌هایی که مشغله ذهنی نویسندگان بوده و «وجه غالب» دوره را تشکیل داده‌اند امکان می‌دهد تا هم شکل‌گیری سنت ادبی جدید از مشروطیت به این سو به چشم آید و هم بر تأثیر منش و فردیت خلّاق محدودی نویسنده تأکید شود که آثارشان، ضمن بازتاب دادن واقعیت موجود، واکنشی زبانی و زیباشناختی در قبال آن واقعیت هم به شمار می‌آید.

در این راه، بارویکردی مبتنی بر «نو تاریخی‌گری»<sup>۱</sup>، آثار در بافت اجتماعی-تاریخی پدید آمدنشان مطالعه شده‌اند. به این نکته نیز توجه شده است که پیوندهای میان ادبیات و فرهنگ و سیاست هر دوره از نظر دور نماند؛ زیرا متن‌ها در فضایی فرهنگی شکل می‌گیرند که برساخته‌اید و لورزی‌ها، گفت‌وگوهاست. اما جست‌وجو در زمینه‌های تاریخی باعث آن نشده است که ارزش‌های ادبی و هنری آثار در نظر نیاید. در واقع، قایل شدن اهمیت یکسان برای زمینه تاریخی و جنبه هنری و ادبی متن و توجه به برخوردی متقابل آن دو به تبیین رابطهٔ مرادادهای زیباشناختی با گفت‌وگوهای غالب هر دوره کمک می‌کند.

برای ترسیم روند تاریخی دگردیسی انواع ادبی، الگوی تاریخ ادبیات‌نگارانه اختیار شده است: هم تسلسل تاریخی-توصیفی رویدادها در روندی زمانی مدّ نظر بوده و هم سیر تحول از طریق فراز و فرود ژانرهای روایی دنبال شده است. همچنین، با شرح مراحل تکوین انواع روایی، تداخل نظام‌های مطبوعات و ترجمه، نقش اجتماع و سیاست، و چگونگی شکل‌گیری فضای ادبی در منظر دید خواننده قرار گرفته است.

پیدایش ادبیات داستانی و نمایشی به زبان فارسی هرچند از ترجمهٔ آثار ادبی بیگانه متأثر بوده لزوماً نتیجهٔ آن نیست بلکه با تجربهٔ تاریخی تجدد در جامعهٔ ایران ملازم است. از این رو، در مجلّدات دوگانهٔ سیر تحول ادبیات داستانی و نمایشی، هم نقش ترجمهٔ ادبیات غرب در پدید آمدن ژانر فارسی در نظر گرفته شده و هم ساخت روایی آثار کلاسیک و

رمانس‌های عامیانه و سفرنامه‌ها، به عنوان خاستگاه سنتی بالقوهٔ رمان فارسی دیده شده است.

با توجه به طرح یاد شده، این تکاپو عمدتاً بر «تطور مضامین ادبیات داستانی و نمایشی» مبتنی گشته است. مضمون و درونمایه، در نقد و نظریهٔ ادبی معاصر، مفهوم مناقشه‌برانگیزی است که، در سیر زمانی، تغییر و تحول یافته است. زمانی نویسنده محور بوده و سپس متن محور و خواننده محور شده است. از این رو، درونمایه می‌تواند هم تکرار خیالی باشد که متن بر اساس آن شکل می‌گیرد، و هم برداشتی که هر خواننده از متن پیدا می‌کند. گاه نیز، درونمایه در چهره‌ای داستانی مثل دون‌کیشوت یا دون ژوان تجلی می‌یابد که عملکردی مجازی پیدا کرده باشد؛ و گاه بینامتنی یا اسطوره‌ای می‌شود تا توجه خوانندگان را به سویه‌های معنایی متن جلب کند. صورت رمان نیز در پدید آمدن درونمایهٔ آن مؤثر است؛ مثلاً فرم تکه تکه و بریده بریدهٔ رمان می‌تواند به القای درونمایهٔ شکست و نصف و نیمه ماندن زندگی چهره‌های داستانی آن کمک کند. به این نکته نیز باید توجه داشت که اثر می‌تواند چند درونمایه داشته باشد.

(- ریما مکاریک، مدخل «مضمون»)

شیوهٔ کار، برای توصیف تطور مضمون‌ها و سیر تحول ساختار رمان فارسی، نخست تبیینی (مشخص کردن درونمایهٔ هر اثر) بود سپس تطبیق (دنبال کردن درونمایه‌های تکرار شونده در هر جریان ادبی) شد تا راهی تازه به جریان‌شناسی ادبیات سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۳۲ گشوده شود.

وظیفهٔ خود می‌دانم قدردانی و سپاس خود را از استاد احمد سمیعی (کدلی) ابراز کنم. ایشان هم مشوق نگارش جلد اول و دوم این کتاب هستند و هم متن آنها را ویرایش کرده‌اند. ویرایش فنی نهایی متن حاصل دقت نظر خانم سایه اقتصادی‌نیا و موجب سپاس است. همچنین، جای آن است که از پژوهشگرانی که با طرح تطور مضامین ادبیات داستانی همکاری کردند و با نوشتن گزارش‌هایی دربارهٔ آثار ادبی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ به شکل‌گیری مواد اولیهٔ کتاب مدد رساندند، تشکر کنم. در این میان، به ویژه باید از خانم‌ها و آقایان ناهید احمدیان، ساناز اقتصادی‌نیا، فهیمه جعفری، فرزاد حقیقی، بهناز علی‌پور گسگری، و محمدرضا گودرزی نام ببرم.

منبع

ریما مکاریک، ایرنا، دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر، ترجمه مه‌ران مهاجر و محمد نبوی، آگه، تهران ۱۳۸۳.

www.ketab.ir